HTTPS://DOI.ORG/10.63546/3005-2246.2026.14.2.012

ӘОЖ 343.97; 343.971
ҒТАМР 10.81.15

ОСМАНОВА Гулайна Жалалыевна
PhD докторы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің құқықтану кафедрасының қауымдастырылған профессоры

БЕКЕЖАНОВ Даурен Нуржанович*
PhD докторы, қауымдастырылған профессор (доцент)
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің құқықтық пәндер кафедрасының меңгерушісі

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ ЖӘНЕ КИБЕРБУЛЛИНГ: ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ЖӘНЕ ПРОФИЛАКТИКА ТЕТІКТЕРІ

Аңдатпа. Бұл зерттеуде Қазақстандағы балалардың ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, буллинг және кибербуллингтің алдын алу тетіктері құқықтық және профилактикалық тұрғыдан талданады. Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы жағдайында кәмелетке толмағандардың интернет кеңістігіндегі құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау өзекті бағыттардың біріне айналып отыр. Осы тұрғыда зерттеу материалы ретінде ұлттық заңнаманың негізгі тетіктері, отандық және шетелдік ғылыми еңбектер, сондай-ақ өңірлік зерттеулердің жинақталған деректері пайдаланылды. Әдістемелік негізге теориялық талдау мен синтез, салыстырмалы-құқықтық талдау және контент-талдау тәсілдері алынды. Зерттеу нәтижелері Қазақстандағы балалардың ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету және кибербуллингтің алдын алу мәселесі бір ғана саланың шеңберінде қарастырылмайтынын, ол құқықтық, институционалдық және қоғамдық-коммуникациялық қырларды қамтитын кешенді сипатқа ие құбылыс екенін айқындады. Сондай-ақ кибербуллингтің интернет-коммуникация жағдайында анонимдік пен жариялылық әсерінен күшейетінін, ал тиімді профилактика құқықтық нормалармен қатар мектеп, отбасы және медиа субъектілерінің үйлесімді әрекетіне тәуелді екенін көрсетті.

Мақалада цифрлық сауаттылықты жүйелі дамыту қажеттігі жөнінде ұсыныстар беріледі. Ұсынылған қағидаттар құқық қорғау және білім беру ұйымдары үшін қолданбалы нұсқаулық ретінде пайдаланылып, балаларға көрсетілетін құқықтық және психологиялық көмектің қолжетімділігін арттыруға бағытталған. Зерттеу қорытындылары қауіпсіз цифрлық орта қалыптастыру бойынша ведомствоаралық өзара іс-қимылды күшейту қажеттігін негіздейді.

Түйін сөздер: кибербуллинг, балалардың ақпараттық қауіпсіздігі, құқықтық қамтамасыз ету, профилактика, цифрлық сауаттылық, балалар құқығы.

*Автормен хат-хабар алмасу: e-mail: bek_dauren@mail.ru

ОСМАНОВА Гулайна Жалалыевна
Доктор PhD, ассоциированный профессор
кафедры юриспруденции КазНПУ им. Абая

БЕКЕЖАНОВ Даурен Нуржанович
Доктор PhD, ассоциированный профессор (доцент),
заведующий кафедрой правовых дисциплин
Жетысуского университета имени И. Жансугурова

ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ДЕТЕЙ И КИБЕРБУЛЛИНГ В КАЗАХСТАНЕ: МЕХАНИЗМЫ ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ И ПРОФИЛАКТИКИ

Аннотация. В данном исследовании проводится правовой и профилактический анализ механизмов обеспечения информационной безопасности детей в Республике Казахстан, а также системы предупреждения буллинга и кибербуллинга. В условиях стремительного развития цифровых технологий защита прав и законных интересов несовершеннолетних в интернет-пространстве становится одним из приоритетных направлений государственной политики. В качестве исследовательского материала использованы основные положения национального законодательства, отечественные и зарубежные научные труды, а также обобщенные данные региональных исследований. Методологическую основу составили методы теоретического анализа и синтеза, сравнительно-правовой анализ и контент-анализ.

Результаты исследования показали, что обеспечение информационной безопасности детей и профилактика кибербуллинга в Казахстане не могут рассматриваться в рамках одной отрасли, поскольку представляют собой комплексное явление, включающее правовые, институциональные и общественно-коммуникационные аспекты. Установлено, что в условиях интернет-коммуникации кибербуллинг усиливается вследствие анонимности и высокой степени публичности цифровой среды, а его эффективная профилактика зависит не только от правовых норм, но и от согласованных действий школы, семьи и медиасубъектов.

В работе обосновывается необходимость системного развития цифровой грамотности среди детей и подростков. Предложенные рекомендации могут служить практическим ориентиром для правоохранительных и образовательных органов, способствуя повышению доступности правовой и психологической помощи несовершеннолетним.

Выводы исследования обосновывают необходимость усиления межведомственного взаимодействия по формированию безопасной цифровой среды.

Ключевые слова: кибербуллинг, информационная безопасность детей, правовое обеспечение, профилактика, цифровая грамотность, права ребенка.

OSMANOVA Gulaina Zhalalyevna
PhD, associate Professor of the Department
jurisprudence department of Abay KazNPU
BEKEZHANOV Dauren Nurzhanovich
PhD, Associate Professor, Head of the
Department of legal disciplines
of Zhetysu University named after I. Zhansugurov

INFORMATION SECURITY OF CHILDREN AND CYBERBULLYING IN KAZAKHSTAN: LEGAL FRAMEWORK AND PREVENTIVE MECHANISMS

Abstract. This study analyzes the legal and preventive mechanisms for ensuring children's information security in the Republic of Kazakhstan, as well as systems for preventing bullying and cyberbullying. In the context of rapid digital transformation, protecting the rights and legitimate interests of minors online has become a priority of state policy. The research is based on key provisions of national legislation, domestic and international scholarly works, and summarized regional data. The methodological framework includes theoretical analysis and synthesis, comparative legal analysis, and content analysis.

The findings show that ensuring children's information security and preventing cyberbullying in Kazakhstan cannot be limited to a single sector, as this issue constitutes a complex phenomenon encompassing legal, institutional, and socio-communicative dimensions. Cyberbullying intensifies in online environments due to anonymity and the public nature of digital platforms, while its effective prevention depends not only on legal regulation but also on coordinated efforts by schools, families, and media actors.

The study emphasizes the need for systematic development of digital literacy and improved access to legal and psychological support for minors, as well as stronger interagency cooperation in building a safe digital environment.

Key words: cyberbullying, children's information security, legal framework, prevention, digital literacy, children's rights.

Кіріспе

Қазақстанда балалардың цифрлық ортада белсенділігі артқан сайын ақпараттық қауіпсіздік мәселелері құқық және білім беру саласы үшін бірдей маңызға ие бола бастады. Онлайн коммуникация кеңістігі балаларға әлеуметтік байланыс, оқу және өзін көрсе-ту мүмкіндігін берсе, екінші жағынан психологиялық қысым, қорлау, жеке деректерді тарату, топтық құдалау сияқты тәуекелдерді күшейтеді. Бүгінгі таңда балалардың ақпараттық қауіпсіздігі және кибербуллинг мәселелері назар аударуды қажет етіп отыр. Оны еліміздегі қоғамдық денсаулық сақтау ұлттық орталығымен жүргізілген сауалнамадан көруге болады. «Мектеп жасындағы балалардың денсаулыққа қатысты мінез-құлқы» деп аталатын зерттеу деректері бойынша Қазақстанда балалардың 17,5%-ы уақыт өте келе буллингке ұшырайды. Сауалнамаға қатысқан жасөспірімдердің 6,8%-ы айына 2-3 рет айналасындағылардың тарапынан құдалауды және қорқытуды бастан кешіреді, 11-15 жас аралығындағы балалардың 14,1%-ы құрдастарына қатысты буллингке өздері қатысқанын мойындады [1].

Мәселе екі жынысқа да әсер етеді, дегенмен ұлдар көбінесе агрессор ретінде әрекет етеді, ал қыздар көбінесе психологиялық қысымнан зардап шегеді.

Баланы жәбірлеу ұғымы 2022 жылы «Бала құқықтары туралы» Заңға енгізілген түзетулер арқылы Қазақстан заңнамасына енгізілді. Ресми анықтамаға сәйкес, баланы жәбірлеу (буллинг) – қорлау сипатындағы жүйелі (екі және одан көп) әрекеттер, құдалау және (немесе) қорқыту, оның ішінде қандай да бір әрекетті жасауға немесе жасаудан бас тартуға мәжбүрлеуге бағытталған әрекеттер. Сол сияқты жария түрде немесе масс-медиа және (немесе) телекоммуникация желілері және (немесе) онлайн-платформалар пайдаланыла отырып жасалған дәл сол әрекеттер (кибербуллинг) танылады (1-бап 4-1)тармақ)[2]. Анықтама жария түрде қорлауды да, кибербуллингті де қамтиды.

[2] *Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345 Заңы. [Электронды ресурс] – айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345_(жүгінген күні: 10.01.2026).*

Сталкинг жаңа енген термин болғандықтан, іс әрекетті сталкинг деп тану үшін адамның еркіне қайшы онымен байланыс орнатуға және (немесе) оны аңдуға бағытталған, зорлық-зомбылықпен ұштаспайтын, елеулі зиян келтіруге алып келген әрекеттерден көрінетін заңсыз қудалау танылады. Мұндай құқықтық анықтама бұл құбылысты заң деңгейінде біртұтас түсінуді бекітті.

Кибербуллинг немесе онлайн қудалау – адамды немесе адамдар тобын қорлайтын, қорқытатын немесе қорлайтын сезінетін заңмен қорғалған белгілерге негізделген қорлайтын мінез-құлық. Интернеттегі қудалау қорлайтын немесе қорқытатын пікірлерді, орынсыз хабарламаларды/электрондық хаттарды, сондай-ақ айыптаушы фотосуреттер мен веб-сайт сілтемелерін жариялауды немесе жіберуді қамтуы мүмкін. Оларға сонымен қатар кибершабуыл, Интернетте өзін басқа адам ретінде көрсету, доксинг (адамның жеке ақпаратын интернетте қудалау мақсатында жариялау) және троллинг кіреді. Қылмыстық қудалау, аңду, зиянды хабарламалар және жыныстық сипаттағы жеке бейнелерді жария ету сияқты әрекеттерге қылмыстық заңнама қолданылуы мүмкін.

Қазақстанда балаларды онлайн зорлық-зомбылықтан, қудалау мен эксплуатациядан қорғау бағытындағы бастамалар күшейіп келеді: бұл салада мемлекет, халықаралық ұйымдар және сарапшылар қатысатын бағдарламалар іске қосылу-да. Баланы жәбірлеудің (буллингтің) профилактикасы жөніндегі қызметтің тәртібін айқындайтын қағидалар бекітілді[3]. Алайда тәжірибеде құқықтық норманың тиімділігі профилактикалық жұмыс сапасына, субъектілердің (мектеп, ата-ана, медиа, мемлекеттік органдар) өзара іс-қимылына және балалардың ақпараттық қауіпсіздік мәдениетіне тәуелді.

Осы мақаланың мақсаты – Қазақстандағы балалардың ақпараттық қауіпсіздігін қорғаудың құқықтық негіздерін және кибербуллингтің алдын алу тетіктерін жүйелеп талдау, отандық және шетелдік зерттеулерді салыстыра отырып, практикалық ұсыныстар әзірлеу. Зерттеу міндеттері ретінде кибербуллинг ұғымының интернет-коммуникация контексіндегі ерекшеліктерін айқындау, Қазақстандағы профилактика тәжірибесін (өңірлік зерттеулерді қоса) жинақтау, Еуропа елдерінің тәжірибесіне сүйене отырып тиімді модельдерді көрсету және құқықтық-профилактикалық шаралар ұсыну көзделеді.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу материалы ретінде Қазақстандағы балалардың ақпараттық қауіпсізді-гі мен кибербуллинг мәселесіне арналған отандық және шетелдік ғылыми жарияланымдар пайдаланылды. Негізгі дереккөздер кибербуллингтің алдын алу және құқықтық қырларын талдаған еңбектерді, интер-нет-коммуникациядағы кибербуллингтің ерекшеліктерін сипаттаған мақаланы қамтиды. Өңірлік эмпирикалық база ретінде Атырау және Түркістан облыстары бойынша жасөспірімдер арасындағы буллинг және кибербуллингтің таралуын сипаттайтын М.П. Асылбекова және әріптестерінің зерттеулері алынды. Қосымша контекст үшін медианың балалар құқығын қорғаудағы рөлі туралы еңбектер, сондай-ақ кибербуллингтің балаларға ықпалы жөніндегі деректер қолданылды. Халықаралық құқықтық дискурсты салыстыру мақсатындағы еңбектері қарастырылды.

Зерттеу әдістері ретінде теориялық талдау мен синтез, логикалық-құқықтық, салыстырмалы-құқықтық талдау, контент-талдау, жинақтау және типологиялау тәсілдері қолданылды. Нормативтік-құқықтық материалдарды зерделеу барысында заңдардың редакциясының нақтылығы мен дұрыстығын қамтамасыз ететін «Adilet» ресми ақпараттық коммуникациялық бағдарламалар негізге алынды. Бұл әдістер құқықтық қамтамасыз ету мен профилактика тетіктерін жүйелеуге, өңірлік деректерді ортақ үлгіге келтіруге және Қазақстан жағдайына бейімделген практикалық ұсыныстарды негіздеуге мүмкіндік берді.

Нәтижелер, талқылау

Зерттеу барысында жинақталған деректер Қазақстанда балалардың ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету және кибербуллингтің алдын алу біртіндеп институционалдық әрі құқықтық деңгейде орнығып келе жатқанын, алайда бұл жүйенің ішкі байланыстары мен іске асыру стандарттары әлі де біркелкі емес екенін көрсетеді. Кибербуллингтің интернет-коммуникация жағдайында күшеюі оның табиғатын түсіндіру тәсілін де өзгертеді: ол көбіне бір реттік жанжал немесе эмоциялық қақтығыс емес, ано-

[3] *Баланы жәбірлеудің (буллингтің) профилактикасы қағидаларын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 21 желтоқсандағы № 506 бұйрығы. [Электронды ресурс] – айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200031180 (жүгінген күні: 10.01.2026).*

нимдік пен кең аудитория әсерінен ұзаққа созылатын, әлеуметтік мәртебеге соққы беретін және баланың қауіпсіз дамуына кедергі келтіретін құбылысқа айналады. Интернет кеңістігінің жылдамдығы мен жариялылығы балалардың жеке шекарасын әлсіретіп, қорлау мен қысымның қайталануын жеңілдетеді. Ал бұл профилактиканың тек тәрбие сағатымен немесе жалпы ескертумен шектелмей, қауіпсіз коммуникация мәдениетін қалыптастыруға бағытталуы тиіс екенін айқындайды [1, 100 б.].

Олай дейтініміз, бүгінгі күні кибербуллинг тек мәтіндік сипатта болып отырған жоқ. Ол күрделене түсуде. Атап айтсақ, жасанды интеллект негізіндегі дипфейк технологиялары арқылы жалған бейне, аудио немесе суреттер жасау мүмкіндігі артқан. Бұл жәбір көрсетудің жаңа бір құралына айналып отыр. Мұндай әрекеттердің шынайылыққа жақын болатынын ескерсек, оның таралу жылдамдығын тез арттырып, кибербуллингтің ауқымы мен салдарын күшейтеді. Осылайша цифрлық дәуірде жасөспірімнің психикалық жағдайына үлкен қауіп төндіреді. Физикалық не жеке жағдайда болатын қорқытудан айырмашылығы, цифрлық платформаларды пайдалануда.

Мұндай қорытынды отандық зерттеулердегі кибербуллингті әлеуметтік-құқықтық тәуекел ретінде сипаттайтын тұжырымдармен үндеседі және мәселені балалардың ақпараттық қауіпсіздігі контексінде қарастырудың негізділігін күшейтеді.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев 2023 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан Халқына жолдауында «Адал азамат және тұғырлы тұлға болудың негізі бала кезден қалыптасады. Сондықтан біз жас ұрпақтың қауіпсіз әрі алаңсыз өмір сүруін қамтамасыз етуге тиіспіз. Мен Мемлекет басшысы ретінде кәмелетке толмағандарға жасалған зорлық-зомбылықтың кез келген түріне қатысты жазаны күшейтуді талап етемін», – деп атап өтті [3].

Осы жолдауында ол әрбір баланың қауіпсіз және бақытты балалық шағын қамтамасыз етудің маңыздылығын атап өтіп, үкіметке кәмелетке толмағандарға қатысты зорлық-зомбылықтың кез келген түрі үшін жауаптылықты күшейту бойынша шаралар қабылдауды тапсырды.

Құқықтық реттеудің маңызды қадамы ретінде кәмелетке толмаған адамды буллинг пен кибербуллингтен қорғауға бағытталған әкімшілік жауапкершілік нормалары бекітілді. Сонымен қатар, ата-аналар мен білім беру ұйымдарына қойылатын талаптар күшейтілді. 2025 жылдың көктемінде Оқу-ағарту министрлігі мектептерде бұзақылықтың алдын алу ережелеріне өзгерістер енгізіп, мұғалімдердің іс-әрекетінің алгоритмдерін нақтылады. ӘҚБтК-де 127-бап (тәрбие жөніндегі міндеттерді бұзу) түзетілді: енді ата-аналардың баланың қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі міндеттерді орындамауы 10 АЕК айыппұл салуға әкеп соқтыратыны тікелей көзделді. Бұл норма ата-аналарды агрессорды да, егер олар тиісті бақылау мен қорғауды қамтамасыз етпегені дәлелденсе, жәбірленушінің белгілі бір жағдайында да жауапкершілікке тартуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мұғалімдер мен мектеп қызметкерлері балаларға қатысты кез келген құқық бұзушылық фактілері туралы хабарлауға міндетті. Педагогтың қорқыту немесе зорлық-зомбылық (әкімшілік және қылмыстық құқық бұзушылық) жағдайлары туралы хабарламауы ӘҚБтК-нің 127-1-бабына сәйкес 10 АЕК айыппұлмен жазаланады[4] (қайталап бұзған кезде айыппұл мөлшері ұлғаяды). Осылайша, заң мектептерді оқиғаларды жасыруға емес, полицияға дереу хабарлауға ынталандырады.

«Буллинг» термині Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде тікелей қолданылмаса да, жәбір көрудің ауыр зардаптары сәйкес баптар бойынша сараланауы мүмкін. Мысалы, өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу, өзін-өзі өлтіруге көндіру немесе өзін-өзі өлтіруге ықпал ету (ҚР ҚК 105-бап), ұрып-соғу (ҚР ҚК 109-1- бап), қинау (ҚР ҚК 110-бап), қорқыту (ҚР ҚК 115-бап), сталкинг (ҚР ҚК 115-1 бап) қорлау (ҚР ҚК 131-бап) және т.б. Қолданыстағы түзетулер, егер олар кәмелетке толмағандарға қатысты жасалса, бірқатар санкцияларды күшейтті. Атап айтқанда, егер жәбір көрсету жәбірленушіні өз-өзіне қол жұмсауға итермелесе және заңда көзделген жағдайлар орын алса, кінәлі 9 жылға дейін бас бостандығынан айырылуы мүмкін[5]. Айта кету керек, жалпы заң бойынша есі дұрыс, жеке тұлға 16 жастан бастап (кейбір қылмыстар үшін 14 жастан басталады) қылмыстық жауаптылыққа тартылады. Ал көрсетілген қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жауаптылық жасы төмендетілмеген. Бұл дегеніміз 16 жасқа толмаған жасөспірім

---

[4] *Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. [Электронды ресурс] – айналыс режимі: URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235 (жүгінген күні 23.12.2025)*

[5] *Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. Қазақстан Республикасының кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. [Электронды ресурс] – айналыс режимі: URL: https://kodeksy-kz.com/ka/ugolovnyj_kodeks.htm (жүгінген күні 24.12.2025).*

жауаптылыққа тартылмайтынын білдіреді. Кейбір елдерде кибербуллинг үшін жаза түрі ретінде бас бостандығынан айыру қарастырылған. Мәселен, Ұлыбританияда 2014 жылы кибербуллинг үшін екі жылға дейін түрме жазасын қарастыратын заң қабылданды [4]. Мұндай норма құқық қолданудың ғана құралы емес, профилактикалық әсері бар қоғамдық сигнал ретінде де қызмет атқарады.

Жаңа норма күшіне енгеннен кейін мектептердегі қорлау жағдайлары жүйелі есепке алына бастады. Ішкі істер министрлігінің Әкімшілік полиция комитетінің деректері бойынша, 2024 жылдың екінші жартысын-да (заң қабылданғаннан кейін) Қазақстанда буллингке қатысты 149 факті тіркелген. Әрбір дерек бойынша әкімшілік хаттамалар толтырылып, материалдар сотқа жолданған. Осы уақытқа дейін бұл оқиғалардың статистикасы дербес көрсетілмеген не болма-са басқа баптармен (бұзақылық) қарастырылып отырған.

Сонымен қатар, 2024 жылы мектептерде өз сыныптастарына теріс әсер ететін 1800-ден аса бала анықталған, және оқушылар арасында бопсалаудың 70 жағдайы тоқтатылған [5].

Отандық құқықтық-педагогикалық дискурста кибербуллингке қарсы әрекет ету көбіне профилактикамен қатар құқықтық сауаттылықты арттыруға сүйенеді. Қолда бар зерттеулер мектеп кеңістігінде қауіпсіз орта қалыптастыруды, балалардың құқықтары мен цифрлық мінез-құлық нормаларын жүйелі түсіндіруді, ата-ананың қатысуын күшейтуді негізгі бағыт ретінде атап өтеді [6, 90-91 б.]. Бұл жерде құқықтық қамтамасыз ету тек санкцияны еске салумен шектелмей, алдын алудың тәртіптік және тәрбиелік құрамын бекітіп беретін қағидат ретінде көрінеді. Яғни құқықтық нормалардың болуы мектеп әкімшілігіне, педагогтарға және ата-аналарға кибербуллингті жеке тәрбие кемшілігі емес, баланың қадір-қасиетіне, ар-намысына және психологиялық саулығына қарсы әрекет ретінде қабылдатуға мүмкіндік береді. Осындай қабылдау қалыптасқанда профилактиканың мазмұны да нақтыланады: балаларға интернеттегі жеке деректі қорғау, қауіпсіз чат мәдениетін сақтау, арандатуға ермеу, топтық қысымнан қорғану, көмек сұрау дағдысы үйретілуі тиіс.

Дәрігерлер мен педагогтар дабыл қағып жатыр. Өйткені мектептегі жәбір көрсету баланың психикасына ауыр зардаптар әкеледі – оқу үлгерімінің төмендеуі, депрессия, қауіпті мінез-құлық және тіпті суицид әрекеттері. ҚР-да кәмелетке толмағандар арасындағы суицид статистикасы жоғары болып отыр: 2023 жылдың 10 айында 169 бала мен жасөспірім өз-өзіне қол жұмсады, бұл 2022 жылмен салыстырғанда 30%-ға артық көрсеткіш. 15-17 жас тобында өсім 45%-ды құрады [5]. Әрине, кез-келген жағдай буллингпен тікелей байланысты бола бермейді, бірақ көбінесе мектептегі зорлық-зомбылық баланы қайғылы қадамға итермелейтін соңғы нүктеге айналады.

Өңірлік зерттеулерді салыстыра қарастырғанда Атырау және Түркістан облыстары бойынша жасөспірімдер ортасында кибербуллингтің ұқсас көріністері жиі қайталанатыны байқалады [7].

Мессенджер топтарында кемсіту, сыныптық чатта әжуалау, әлеуметтік желіде жария қорлау, жалған аккаунт арқылы арандату, фото мен видеоны рұқсатсыз тарату сияқты формалар басым келеді. Бұл мазмұн мектептегі офлайн қатынастардың онлайн кеңістікке көшіп, кейде күшейіп кететінін аңғартады. Дәл осы жерде профилактиканың әлсіз тұсы ашылады: көп жағдайда балалар қауіп туындағанда кімге жүгіну керегін нақты білмейді немесе үлкендерге айтса, жағдай ушыға-ды деп ойлап, үндемей қалуды таңдайды. Мұндай мінез-құлық кибербуллингтің қайталануын арттырады. Себебі агрессордың әрекеті бақылаусыз қалады. Сондықтан профилактика бағдарламасы ақпараттандырумен қатар әрекет ету алгоритмін бекітуі тиіс: мектеп ішіндегі сенім арнасы, шағымды қабылдау тәртібі, психолог пен сынып жетекшісінің бірлескен реакциясы, ата-анамен байланысу жолы, қажет жағдайда құқықтық көмекке жүгіну тетігі нақты әрі түсінікті болуы керек.

Кибербуллингтің алдын алуда қоғамдық дискурс пен медианың ықпалы ерекше мәнге ие екені де анықталды. Балалар құқығын қорғауда медианың рөлі туралы еңбектер кибербуллинг жағдайларын жариялау мәдениеті құрбанның қорғаныш ресурсына тікелей әсер ететінін көрсетеді [8, 110 б.]. Егер қоғамдық кеңістікте құрбанды кінәлау, мазақтау, жеке деректерді жариялау немесе оқиғаны сенсацияға айналдыру үрдісі басым болса, балалар көмек сұраудан қашады, бұл құқықтық және психологиялық көмектің қолжетімділігін төмендетеді. Керісінше, медиа жауапты коммуникация ұстанып, баланың құпиялылығын сақтап, көмек алу жолдарын, сенім телефондары мен ресми хабарлау арналарын көрсетіп отырса, профилактиканың әлеуметтік әсері күшейеді. Мұнда медиа тек ақпарат жеткізуші емес,

қауіпсіз әлеуметтік нормаларды бекітетін орта ретінде қарастырылатыны маңызды.

Осы тұста медиа саласында балалардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ететін бұқаралық-ақпарат құралдары мен онлайн-платформалар үшін балаларға қатысты контентті жариялау кезінде міндетті түрде сақталынуы тиіс арнайы этикалық стандарттар мен регламенттер әзірлеуге келеді. Бұндай әрекеттер балалардың жеке өмірін қорғау мен олардың келісімінсіз деректерді жарияламау және зиянды ақпаратты шектеу не жою қағидадарын қамту керек. Басқа да жағдайда балаларға қатысты материалдардың этикалық талаптарға сәйкестігін қамтамасыз ету сынды бірқатар механизмдерді ұсынуға болады. Цифрлық платформа-лар деңгейінде алгоритмдік модерацияны жетілдіру, зиянды контентті автоматты түрде анықтау және жою жүйелерін енгізу де тиімді шаралардың бірі болып табылады.

Халықаралық әдебиеттермен салыстыру қазақстандық тәжірибені түсіндіруге қосымша өлшем береді [9]. Шетелдік зерттеулер кибербуллингке қатысты жауапкершілікті қатаңдату мен балаларға санкция қолданудың салдары туралы пікірталасты ашып көрсетеді. Бір жағынан, құқықтық жауапкершілік тежеуші фактор болуы мүмкін; екінші жағынан, кәмелетке толмағандардың қатысуы бар жағдайларда жазалау тәсілі әрдайым тиімді емес, керісінше тәрбиелік ықпал, қалпына келтіруші әдістер, медиация және мектепішілік алдын алу мәдениеті жетекші рөл атқаруы тиіс [10]. Осы логика Қазақстанға да жарасады, өйткені кибербуллингтің көп бөлігі жасөспірімдер арасындағы мәртебелік күрес, топқа қабылдану, эмоциялық импульсивтілік сияқты психоәлеуметтік факторлармен астасады. Сондықтан құқықтық норманың болуы маңызды болғанымен, ол профилактиканы алмастырмайды, керісінше профилактикаға сүйенгенде ғана жұмыс істейді деген тұжырым күшейеді [11]. Сонымен бірге халықаралық еңбектер азаматтық-құқықтық қорғану мүмкіндігін көрсетеді: кибербуллинг салдары ар-намыс пен қадір-қасиетті қорғау, жеке өмірге қол сұқпаушылық және дербес деректерді қорғау категориялары арқылы қарастырылуы мүмкін. Бұл тәсілдің артықшылығы мәселені тек жазалау емес, құқықты қалпына келтіру арқылы шешуге жол ашады. Контентті жою, жалған мәліметті түзету, кешірім сұрату, татуластыру рәсімдері сияқты қадамдар баланың әлеуметтік беделін қалпына келтіруге және мектеп ортасындағы шиеленісті бәсеңдетуге ықпал ете алады. Әсіресе бала мүддесін қорғауда қалпына келтіруші логика маңызды, себебі ол баланың қайта әлеуметтенуін қолдап, ұзақ мерзімді психологиялық салдарды азайтуға бағытталады.

Балалардың кибербуллингке ұшырауының салдары туралы медициналық және педагогикалық контекстегі деректер мәселенің тек тәртіп бұзушылық емес, қоғамдық денсаулыққа әсер ететін қауіп екенін айғақтайды [12]. Балаларда мазасыздық, оқу мотивациясының төмендеуі, әлеуметтік шеттелу, өзін-өзі бағалаудың құлдырауы сияқты салдарлардың ықтималдығы профилактиканы формальді шарадан нақты әлеуметтік міндетке айналдырады. Бұл тұрғыда балалардың ақпараттық қауіпсіздігі құқықтық құжаттармен ғана емес, мектеп пен отбасының күнделікті тәжірибесімен, медианың жауапты әрекетімен және қоғамдағы баланы қорғау мәдениетімен қамтамасыз етілуі тиіс. Осы нәтижелердің жиынтығы Қазақстан жағдайында тиімді профилактика мен құқықтық қамтамасыз ету моделі бірнеше қабаттан тұратынын көрсетеді. Құқықтық қабат балаларға қарсы кибербуллингтің қоғамдық қауіптілігін тануға және оны тоқтатуға арналған шеңбер береді, бірақ оның әсері практикалық тетіктермен күшейтілмесе, қағаздағы нормаға айналып қалу қаупі бар. Институционалдық қабат мектептің ішкі протоколдарын, психолог қызметінің белсенділігін, сенімді хабарлау арналарының бар-жоғын және педагогтардың цифрлық тәуекелдерді тану біліктілігін қамтиды. Отбасылық қабат ата-ананың диалог орнату мәдениетіне, баланың қауіпсіздік дағдысын қолдауға және қажет кезде әрекет ету алгоритмін білуіне тәуелді. Қоғамдық-коммуникациялық қабат медиа этикасына, құрбанды стигмаламауға, көмек сұрауды қалыпты етуге және цифрлық мәдени нормаларды бекітуге қатысты. Осы қабаттардың біреуі әлсіресе, өңірлік зерттеулерде байқалған типтік сценарийлер қайталана береді: қысым онлайнға көшеді, дәлел тез жоғалады, бала үнсіз қалады, мектеп кеш байқайды, ал қоғам оқиғаны сенсация ретінде қабылдайды.

Зерттеу бойынша ең маңызды мәсе-ле ретінде құқықтық қамтамасыз ету мен профилактика арасындағы байланыс қалай құрылатыны алға шығады. Егер құқықтық жауапкершілік тек жазалау құралы ретінде қабылданса, мектептер жиі қорғаныс позициясына өтеді: мәселені жария етпеуге, беделді сақтауға тырысуы мүмкін. Ал профилактика логикасында мектеп керісінше қауіпсіз орта құрушы және баланың

құқығын қорғаушы субъект ретінде әрекет етеді. Себебі, адам бастапқыда қажеттіліктер субъектісі ретінде қалыптасады. Алайда әлеуметтену, тұлғаның қалыптасуы мен дамуы үдерісінде ол біртіндеп ерік субъектісіне айналады. Қажеттіліктер субъектісінің ерік субъектісіне трансформациясы тек әлеуметтік орта шеңберінде жүзеге асады, өйткені тұлғаның санасы оның практикалық іс-әрекетінің өнімі болып табылады. Кез-келген қоғамның өмір сүруінің негізгі шарты – қоғам мүшелерінің реттелетін және өзін-өзі реттейтін мінез-құлқының әлеуметтік нормаларға сәйкестігін қамтамасыз ету болып табылады [13, 14 б.].

Сондықтан отандық тәжірибеде құқықтық нормалардың профилактикалық мазмұнын күшейту қажет. Бұл дегеніміз мектепке арналған нақты стандарттар мен ұсынымдар, шағым қабылдау мен әрекет ету тәртібі, балаға психологиялық қолдау көрсету сценарийі әзірленіп, педагогтарға түсіндірілуі тиіс. Бұл стандарттар өңірлік зерттеулерде байқалған проблемаларды азайтады, себебі балалар кімге жүгінетінін біледі, педагогтар тәуекелді ерте таниды, ата-ана кінәлауға емес, қолдауға бейімделеді.

Еуропа тәжірибесін салыстырмалы талдау да осы стандарттау қажеттігін қуаттайды. Онда балалардың ақпараттық қауіпсіздігі тек моральдық үндеу деңгейінде емес, институционалдық инфрақұрылым арқылы бекітіледі: қауіп туралы хабарлау арнасы, контентті жедел қарастыру, цифрлық сауат бағдарламаларының тұрақты енгізілуі, ведомствоаралық үйлестірудің нақты модельдері. Қазақстанда да осы бағытты күшейту профилактиканың нәтижесін арттырады. Өйткені кибербуллингтің негізгі ерекшелігі уақыт факторына тәуелді: контент тез тарайды, дәлел тез жойылады, ал баланың психологиялық жарақаты жылдам тереңдейді. Сондықтан жауаптың да жедел әрі алдын ала дайындалған болуы маңызды.

Жалпы алғанда, мақала нәтижелері Қазақстандағы балалардың ақпараттық қауіпсіздігі мен кибербуллингтің алдын алуда бір ғана құралға сүйену жеткіліксіз екенін негіздейді. Құқықтық жауапкершілік, мектеп ішіндегі профилактикалық мәдениет, ата-аналық қолдау және медиа жауапкершілігі бір жүйеге түскенде ғана қорғаныс тиімді болады. Осы синергия қалыптасса, өңірлік материалдарда көрінген кибербуллинг формаларының жиілігі төмендеп, балалардың көмекке жүгінуі артады, ал ақпараттық қауіпсіздік формальды ұран емес, күнделікті практикаға айналады.

Қорытынды

Зерттеу қорытындысы Қазақстандағы балалардың ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мен кибербуллингтің алдын алу мәселесі бір ғана салаға сыймайтын, құқықтық, институционалдық және қоғамдық-коммуникациялық өлшемдері бар кешенді құбылыс екенін көрсетті. Интернет-коммуникация жағдайында кибербуллингтің анонимдік, жылдам таралу және көпшілікке жария болу сияқты ерекшеліктері балалардың психологиялық саулығына, әлеуметтік мәртебесіне және жеке деректерінің қорғалуына бір мезетте қауіп төндіреді. Сондықтан оны тек тәртіптік қақтығыс ретінде емес, баланың қадір-қасиеті мен қауіпсіз даму құқығын шектейтін әрекет ретінде бағалау қажет.

Материалдарды жинақтау профилактиканың тиімділігі құқықтық нормалардың болуымен ғана емес, сол нормалардың мектеп, отбасы және медиа деңгейінде нақты іске асуымен айқындалатынын дәлелдеді. Өңірлік зерттеулер балалардың кибербуллингке ұшыраған жағдайда жиі үнсіз қалатынын, көмек сұрауға сенімнің жеткіліксіз екенін және әрекет ету алгоритмін білмеу тенденциясын көрсетеді. Бұл жағдай мектеп ішінде сенімді хабарлау арналары, психолог пен педагогтардың жедел әрекет етуі, ата-анамен тұрақты байланыс және оқушыны кінәламай қолдайтын орта қалыптастырудың маңызын арттырады. Қоғамдық дискурста медианың жауапты позициясы да шешуші мәнге ие. Өйткені құрбанды стигмалау балалардың көмекке жүгінуін тежейді, ал түсіндіру мен қолдау мәдениеті керісінше алдын алу әсерін күшейтеді.

Салыстырмалы талдау кибербуллингке қатысты халықаралық тәжірибеде санкцияны күшейту мен тәрбиелік, қалпына келтіруші тәсілдерді үйлестіру қажеттігі басым екенін көрсетті. Қазақстан жағдайында да құқықтық жауапкершілік профилактиканың орнын алмастырмайды, керісінше алдын алу инфрақұрылымымен біріккенде ғана нәтижелі болады.

Осыған байланысты практикалық деңгейде бірнеше ұсыныс өзекті: мектептерде кибербуллингке әрекет ету және алдын алу мен ата-аналарға арналған түсінікті әрекет алгоритмін енгізу, балалардың цифрлық сауатын жүйелі дамыту және медиа этикасын балалар құқығын қорғау қағидаттарымен үйлестіру. Осындай кешенді модель қалыптасқанда ғана балалардың ақпараттық қауіпсіздігі формалды ұстаным емес, күнделікті қорғалатын нақты құқық ретінде орнығады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ:

1. 2024 жылы Қазақстанда 1800-ден астам бала буллинг туралы мәлімдеді // 2024. [Электронды ресурс] – Айналыс режимі: https://hls.kz/archives/46272 (жүгінген күні: 10.01.2026).

2. Тоқтағазин М. Б., Тәңірберген А. Т., Тілепберген С. А. Интернет-коммуникациядағы кибер-буллинг: пайда болуы, өзекті мәселелері //Bulletin of LN Gumilyov Eurasian National University. JOURNALISM Series. – 2022. – Т. 141. – №. 4. – С. 99-108.

3. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауы. [Электронды ресурс] – Айналыс режимі: https://www.akorda.kz/kz/ (жүгінген күні: 10.01.2026).

4. Gibbs, Samuel, 'Cyber-bullies could face two years in jail under new internet troll rules', The Guardian, 26 March 2014. [Электронды ресурс] – Айналыс режимі: https://www.theguardian.com/technology/2014/mar/26/cyber-bullies-tougher-penalties-internet-troll (жүгінген күні: 19.12.2025).

5. Буллинг в Казахстане: законодательство, ответственность и меры борьбы // 2025. [Элек-тронды ресурс] – Айналыс режимі: https://ru.arasha.kz/377-bulling-v-kazahstane-zakonodatelstvo-otvetstvennost-i-mery-borby-2025 (жүгінген күні: 14.11.2025)

6. Күмісбеков С.К., Сабитов С.М., Акимжанова М.Т. Қазіргі кезеңдегі кибербуллингтің алдын алу мәселелері //Bulletin of the Karaganda University «Law Series». – 2022. – Т. 105. – №. 1. – С. 85-95.

7. Асылбекова М.П., Шалгынбаева К.К., Шолпанкулова Г.К. Атырау облысы бойынша жасөспірімдер арасындағы буллинг және кибербуллингтің алдын алу тәжірибелері //Известия. Серия: Педагогические науки. – 2023. – Т. 70. – №. 3. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://bulletin-pedagogical.ablaikhan.kz/index.php/j1/article/download/1022/ 369/4295 (жүгінген күні: 20.10.2025)

8. Ошанова О.Ж., Борибаева С., Орнықбай Т. Балалар құқығын қорғаудағы медианың рөлі: мәселелер мен шешімдер //Herald of Journalism. – 2025. – Т. 76. – №. 2. – С. 110-121.

9. Franco L., Ghanayim K. The criminalization of cyberbullying among children and youth //Santa Clara J. Int'l L. – 2019. – Т. 17. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://digitalcommons.law.scu.edu/scujil/vol17/iss2/2/ (жүгінген күні: 20.10.2025)

10. Patricia I., Deborah A., Ron Roesch Cyberbullying: Is Federal Criminal Legislation the Solution? Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice/La Revue canadienne de criminologie et de justice pénale // Т. 57(4). – 2015. – p. 566-579. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://www.researchgate.net/publication/283559202_Cyberbullying_Is_ Federal_Criminal_ Legislation_the_Solution (жүгінген күні: 27.10.2025)

11. Camassar S.D. Cyberbullying and the law: An overview of civil remedies //Alb. LJ Sci. & Tech. – 2012. – Т. 22. – С. 567.

12. Bali D. et al. Bullying and cyberbullying increasing in preadolescent children //The Journal of Pediatrics. – 2023. – Т. 261. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/37329977/ (жүгінген күні: 21.12.2025)

13. Жүсіпова Р. Жеке құқықтық сананы қалыптастырудың әлеуметтік-мәдени факторлары // Сот төрелігі академиясының хабаршысы – Том 6 № 2. – 2024. – Б. 11-17

REFERENCES:

1. 2024 zhyly Qazaqstanda 1800-den astam bala bulling turaly məlimdedi // 2024. [Jelektrondy resurs] – Ajnalys rezhimi: https://hls.kz/archives/46272 (zhygingen kyni: 10.01.2026).

2. Toqtağazin M.B., Tәnirbergen A.T., Tilepbergen S.A. Internet-kommunikacijadağy kiberbulling: pajda boluy, өzekti məseleleri //Bulletin of LN Gumilyov Eurasian National University. JOURNALISM Series. – 2022. – T. 141. – №. 4. – S. 99-108.

3. Memleket basshysy Qasym-Zhomart Toqaevtyn «Ədiletti Qazaqstannyn jekonomikalyq bağdary» atty Qazaqstan halqyna Zholdauy. [Jelektrondy resurs] – Ajnalys rezhimi: https://www.akorda.kz/kz/ (zhygingen kyni: 10.01.2026).

4. Gibbs, Samuel, 'Cyber-bullies could face two years in jail under new internet troll rules', The Guardian, 26 March 2014. [Jelektrondy resurs] – Ajnalys rezhimi: https://www.theguardian.com/technology/2014/mar/26/cyber-bullies-tougher-penalties-internet-troll (zhygingen kyni: 19.12.2025).

5. Bulling v Kazahstane: zakonodatel'stvo, otvetstvennost' i mery bor'by // 2025. [Jelektrondy resurs] – Ajnalys rezhimi: https://ru.arasha.kz/377-bulling-v-kazahstane-zakonodatelstvo-otvetstvennost-i-mery-borby-2025 (zhygingen kyni: 14.11.2025)

6. Kymisbekov S.K., Sabitov S.M., Akimzhanova M.T. Qazirgi kezeңdegi kiberbullingtiң aldyn alu məseleleri //Bulletin of the Karaganda University «Law Series». – 2022. – T. 105. – №. 1. – S. 85-95.

7. Asylbekova M.P., Shalgynbaeva K.K., Sholpankulova G.K. Atyrau oblysy bojynsha zhasөspirimder arasyndaғy bulling zhəne kiberbullingtiң aldyn alu təzhiribeleri //Izvestija. Serija: Pedagogicheskie nauki. – 2023. – T. 70. – №. 3. [Jelektrondyқ resurs] – Ajnalys rezhimi: https://bulletin-pedagogical.ablaikhan.kz/index.php/j1/article/download/1022/369/4295 (zhүgingen kүni: 20.10.2025)

8. Oshanova O.Zh., Boribaeva S., Ornyқbaj T. Balalar құқyғyn қorғaudaғy medianyң rөli: məseleler men sheshimder //Herald of Journalism. – 2025. – T. 76. – №. 2. – S. 110-121.

9. Franco L., Ghanayim K. The criminalization of cyberbullying among children and youth //Santa Clara J. Int'l L. – 2019. – T. 17. [Jelektrondyқ resurs] – Ajnalys rezhimi: https://digitalcommons.law.scu.edu/scujil/vol17/iss2/2/ (zhүgingen kүni: 20.10.2025)

10. Patricia I., Deborah A., Ron Roesch Cyberbullying: Is Federal Criminal Legislation the Solution? Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice/La Revue canadienne de criminologie et de justice pénale // T. 57(4). – 2015. – r. 566-579. [Jelektrondyқ resurs] – Ajnalys rezhimi: https://www.researchgate.net/publication/283559202_Cyberbullying_Is_Federal_Criminal _Legislation_the_Solution (zhүgingen kүni: 27.10.2025)

11. Camassar S.D. Cyberbullying and the law: An overview of civil remedies //Alb. LJ Sci. & Tech. – 2012. – T. 22. – S. 567.

12. Bali D. et al. Bullying and cyberbullying increasing in preadolescent children //The Journal of Pediatrics. – 2023. – T. 261. [Jelektrondyқ resurs] – Ajnalys rezhimi: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/37329977/ (zhүgingen kүni: 21.12.2025)

13. Zhүsipova R. Zheke құқyқtyқ sanany қalyptastyrudyң əleumettik-mədeni faktorlary // Sot tөreligi akademijasynyң habarshysy – Tom 6 № 2. – 2024. – B. 11-17